د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

[illegible] کو د بيا[illegible]ونې [illegible]ره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنی لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکونکی: پوهاند ګل رحمن حکيم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمريز د کب مياشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږميز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هـجري سپوږميز

سریزه:

دا کتاب چې د «ارواپوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د ارواپوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د ارواپوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونونو سربېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل وابښت.
هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «ارواپوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وې، له ډېرو لرغونو زمانو څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼله او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځیو» په موضوع تاکنې او څېړلو د طریقو لپاره ځانګړې وړاندېزونه کړېدي. ځېنو په ذهني د سپړنې، د طبیعت په سپړلو او ځېنو به په ذهني تصوراتو ټاکید کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځېنې د تجربتي اروا پوهنې او ځېنې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلویان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپي (رواني) ښوونځیو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځیو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نیمايي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته یې لاره خلاصه کړه.

لیکوالي زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طریقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کوي. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګلیسي ښوونځی دی او ځېنې مطالب یې لا تر اوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد رانقل کړي دي. درېیم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهن جوړونکي اجزاوو توکي عناصر، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، د ا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپیریال سره څېړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د ارواپوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري ارواپوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربې او عقلي ارواپوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د دې نوښتونو د اسانتیا په خاطر زیاړ ایستل شوی چې د ارواپوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د مخونو او د کتاب په پای کې دیرې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب وليکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدرجي د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له مناغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومي مننه کوم .

په درښت
ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندې ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله ننني پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که وواېم بنسټیز عنصر یعني پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بېلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونډ بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

ب

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلينو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وايم، او پـه ټولـه افغاني مينه يې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډيرې سختې شپې ورځې په تيرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هيله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووايــي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنــګ کـې د افغـان سـيد جمال الدين مقبره ده، هغه يوازې د افغانانو وياړ نه بلکې د سيمې وياړ دی. زه غواړم چـــې د دې کتاب هر لوستونکی د سيمې وياړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فريد بزګر

د ختيځ د بيا رغونې (کور) مشر

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي ارواپوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۳)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدا ینښت (۲۰)

د ارواپوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

دریم څپرکی .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لومړني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارټ (۳۹)

د هربارټ د پیدا ایښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارټ له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځی (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی : د شعور جوړونکي ښوونځی (۵۸)

د اروا پوهنې جرمني ښوونځی (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جیمز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۲)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکي (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د ګشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د ګشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱۴)

زده کړه د ګشتالت له نظره (۱۱۴)

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

روانې ځپې پېژپال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۳)

د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې درېیم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اروا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پیژندلو پیل کړ . د دوی زیار ایسته چې د نړۍ رازو درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او ووینې چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه، هوا، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپیژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګیرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډیر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پیژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوځو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ دوام په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه (حجره)، وویله او د اروا پېژندنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکې واحدونه، اصلي اړ (موضوع)، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده اړیکو څخه جوړه شوې دی، نو کولای شو چې د ترکیبو (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټولې (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پېژندنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښان لارویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکړی او د انسان په باب یې راو-ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروایي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده و غځېږو. نو ځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ښوونکو مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او ربړوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځیرن یې، نرم او ښایسته او بد او ناروا یې، نیک او ناروا ښکاره او وېرېښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځېد. دوی به ویلي چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریا لیتوب په لار پوه او بریالي شو او د ابریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی. دا نظریه لا اوس هم د ځینو ننیو اروا پوهانو له ګروهې سره نږدې والی لري.

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړځي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۷۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطاییانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید پر هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خپل پالل انسان ته د ډیرې بنیه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري ځکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهېزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهېزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و .

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دا نظریه په دې لحاظ د اوسنیو سلوک پېژندونکو له نظر سره یو شان ده ځکه چې د سلوک د پېژندنې طرفداران په دې ګروهه دي چې باید دانسان د آخذې د دستګاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي پېژندنې پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپېریال ته ډېره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپېریال ته ډېر علاقمند و .

په دې ورو ستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزو اړیکو مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه اروا پېژندنه رامنځته شوه او لرې نه ده چې د اروا پېژندنې په ټولو برخو څېړل سیوری وغورځوي .

افلاطون :

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428-347) دی . که فلسفه په مشايي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماديې ، د بدن او نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لاویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وايي چې معقولي چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نژدې دي . او د کمال داسې حالت ښيي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، د اتغییر کړي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

په بله وینا واقعي نړۍ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی. ماده او شیان د تصوراتو محل دی.

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله. افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي. د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی. دوهم استعداد یې، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري. افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري. همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي. نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوړ دی، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیالو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنایې د کسبیانو ـ بزګرانو، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي. د افلاطون د اروا پیژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پیژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سر کړه دی. نو اوس باید یادونه وکړو چې دهغه شاګرد یعنې ارسطو (384-322 ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور يې په کلونو کلونو څرخولی دی.

دې بوه او عالم دخپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر په شان دي.

که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون يې وایي. د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقت يې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډیر وخت د عالم مثل په څېړ ګانه او داسې ویل چې باید هیڅ، واقعي او طبیعي چاروته پام ونه وشي نو ځکه د افلاطون نظریې قبول نه کړې اولا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه د وایه یو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دد ي یادونه يې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې يا په بله وينا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقيقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي .

هغه تفسير او توجیه چې ارسطو يې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې يې لري اړخ لګوي او نښتي دي اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا يې په دې برخه کې جايزه شمیرله . هغه دا وه چې ، کامل وجود ، غايي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستي څخه دی . نو ځکه بايد صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخيص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غايي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ يا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنسټ ټول طبيعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غايي د مقصد لوري ته په ځغلو او ځیڅو لګيا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې يو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د ما دې او صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکي لري. ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري.

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو نسبت داسې دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کې. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی. هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګرو هدی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلې دی.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپیر وکړو، دی وایي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستي سره له منځه ځي یعني وجود یې د بدن د غړو په ژوندیوالي پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پېړیو د حکمايانو د منلو وړ وګرځېده او په کلو یې د هغو علمي بحثو نه اداره کړل.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړی خدمت سرته ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راځېړي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي. ځینې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي چې "دیوید هیوم" (انګلیسي فیلسوف) لومړی شخص وچې د تداعي معاني اصول یې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني شوونکي او دلر غوندې فیلسوفانو د سرسري دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځته راوړل او هغه یې د پېژندنې تجربي قوانین وګڼل، ارسطو وايي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندېدو د طریقې لپاره ځانګړي قوانین وجود لري، دا فعل او انفعالات په تصادفي توګه نه پیداکېږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې راغلل او د نوې ارواپېژندنې په وده او پراختیا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه یوه ډیره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي.

د ده حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۲۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندیږي چې معنوي د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کېویني، خو وايي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه دا خوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پوړ تنی اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردان او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنی ټاټوبې د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړی فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زمان په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره ښیې ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر پر هر څه حاکم وي . خو د دې سره سره دا جبر، ان ادي او د انسان اختیار ته ضرر نه پېښوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعني د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پورته اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعني نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسیږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسنۍ ارواپېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د ارواپېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي ارواپېژندنه وده شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه هم د بلې نړۍ پوهه شمیره . سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پر بنسټ کاوه حقیقت تشخیص کېده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبوله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی و.

د هغه وخت پوهانو مېخکلو د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په هره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه و چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل.
په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور زیات نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او په دې چټکتیا یې دومره وده او پراختیا ومونده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژي څخه بېله او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفي د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما د اند اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي یوازې - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کېږه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپوهنه له نیمايي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیایي وده او پراختیا ومونده. تجربي ارواپوهنې په دې تاریخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

1 - لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتس (Helmholtz)، او ویلهم وونټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګنده يده چې په اروپا او امريکا کې پې تجربه ګاوې رامنځ ته کړې. دې څلورو کسو اروا پوهانو ته د نيږېولوژۍ له نظره کتل او د طبيعي علومو د طريقې او روش ترا غيږ لاندې راغلي په دې کمې روش او طريقه کې چې د وخت په مادي او ميکانيکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثير ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار وا خستل شو.

۲- دوهمه مرحله پدې برياليتوب يعنې د علمي طريقې په اصل پيل، خو د انسان د برې تغيير منورنګي پدې بدې ته پام ونه ګرځول شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نيمايي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د برو اروا پيژندونکو د علمي - طريقې په قالب کې ځان مقيد وليده. نو د اروا پوهنې موضوع ته يې تغيير ورکړ. د علمي طريقې په کارولو سره عيني يا پليه لاس ته راوړې. پدې مرحله يا دوره کې اروا پيژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کيږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهميت پيدا کوي.

۳- په دريمه مرحله يعنې دلومړۍ نړيوالې جګړې له پيل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسيزې پورې د برې سطحي او موضعي څيړنې سرته ورسيدې او نسبي نتايج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پيژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه . په دې دوره کې د احصایې او ازموینو په مرسته د انسانانو کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې د څېړنو لکه بدله ، اجتماعي ارواپوهنه ، صنعتي ارواپوهنه او د کوچنیانو ارواپوهنې پراختیا وموند ، او د افرادو په هکله یې صرف د پانده پیش بینۍ او تخمین ځای ونیوه او برسېره پر دې د څېړونکو او نوښتګرو ارواپېژندونکو پام دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزیي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې د ډېرې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وې .

د دې مرحلو د پسې ارتیریدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقد پام کامل انسان ته راوګرځېد او د ارګانیزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه .
د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کراره نه پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې ارواپوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړه چې منتزع انسان ، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یانې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز مدنيت د پيژندني څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان
يې په موجوده زمانه کې خلقوي خوښبه يې په تيره زمانه او د نورو
په خلاقه تجربو کې نغښتې وي او راتلونکي زمانه جوړوي . (راکسته ، ۱۳۴۸ ، ۹-۱۰)

د علمي طريقې نيمګړتيا : په دې کې نه شته چې علمي
او عيني طريقه د شخصي عقايد و څخه سپنه او لوړه ده خو بايد ياد ولرو
چې د فزيکي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کيږي . نو څه بايد وکړو ؟

د ميتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځايږي .
خو په لنډ ډول ويلای شو چې علمي طريقه يې له تمدن د بصيرت
څخه د انسان پيژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده . د دې امر
دليل دا دی چې لکه وويل شي : منتزع انسان يې له دې چې له
نورو سره اړيکې ولري او يې له دې چې په تمدن کې ريښه
ولري ، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، بايد داسې طريقه
وکارول شي ، چې وکړای شي دا څو څواړخې معما يا پديده په
ښه توګه وپيژني .

بل دليل دا دی چې پوهان په دې عقيده دي چې
تمدني تحول د بيولوژيکي يا حياتي تحول ادامه يا وروستی
برخه ده ، نو که دا اصل صحيح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بيالوژي د انسان پيژندنې دوه اساسي ستني او پايې دي .
دريم دليل دا دی چې د انسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړۍ مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت ارتقاء لري. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري. په لومړۍ مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په دریمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوا نیو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت : څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره پوهه، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوهه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه: نوې فرضیه او اصول رابېزني او اصولاً د نوې فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اغېز څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دا د دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د ارواپېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریات را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلونو بیان یوازې د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې میسر دی. وو دو ...

په هر حال ارواپېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د ارواپېژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځی چې یوه لاره ټاکلې ده په مغز کې تورې څېړنې کوي او څه چې نوې پیدا کوي د ارواپېژندنې حدود دو ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داروا پوهنې

د ښوونځیو نیولیک "فهرست"

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده که ده. له ۱۹۰۳ څخه راپدېخوا دې ښوونځي په روسیه کې د خواب انګېزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behaviolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی .

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه ، ذهن ناګاه ، ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت اوسبب و. د اخرې پیړۍ پیل د اروا پېژندنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د نغې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر وا چاوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی ، نوځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعني د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) دوماس[5] د هغه وخت اروا پوهانو په مقابل کې چې د سکولا ستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې ډول يې د اروا پوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر نوي شېروځي لور ته ګام اوچت کړ . دکارت او هابس پرته له دې چې دا روا پېژند يې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژند نه دمادي او طبيعي علومو د پراختيا سره هماهنګ کړي ، نو په دې ذهنيت ډوی وغوښتل چې دخپل نوي اصول او معلومات دانسان او حيوان دسلوک او فعاليت په هکله توجيه کړي . يا يې دمغزي اعمال په مغزي اساساتو چې نن مغزته انعکاس ويل کېږي استوار کړي .

دکارت : ددکارت له نظره انعکاس دسيالي مادي جريان دی چې داعصابو په مسير کې له حسي اعضا وڅخه دمغز په لور او بيا د مغز څخه دعضلاتو لور ته سير يا تګ او راتګ کوي . دکارت دروح مرکز مغز وشميره او په دې عقيده وچې د انسان په هر وګړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داګروهه هم لرله چې حيوانات دتعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشيني او دبدن حرکاتو پورې تړلي دي . دکارت دعقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل يوازينی عامل دمعرفت او دحقيقت دپيدا کولو وسيله ګڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم يو ګام پر مخ ولاړ او تعقل او وايي کېږه ويره يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقيده درلوده چې دخارجي يا بهرنيو مر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته
رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه
داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې
انرژي په بڼه خاطرو او افکار جوړوي او باقي پاته کیږي.
هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په
مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه
وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ انګلیسي فیلسو
فانو هغې طرحې ته بیا اختیا وکړه او دارواپوهنې د اصالت تداعي
ښوونځی یې را منځته کړ. و دورت ر ۱۳۴۸=۷-۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

ماضي چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا یې موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیات اغېز وکړ.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څنګه کیمیا پوهانو غوندې چې د طبیعي بېلا بېلو ترکیباتو عناصر پیدا کوي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یوه نوې پېړۍ او جالبه طریقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژوره اغېز وکړه فیزیولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سر ته ورسول چې په کلي ډول یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې نیول شوی وو. په دې ډول د فزیولوژی معلوماتو او کشفیاتو د اروا پېژندنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربې، طریقې او روزښونه د نوې تجربې اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربې اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیک په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژی په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پېژندنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پېژندنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژی «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکي اغیزې هم په اروا پوهنې ور زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژی، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوې وې چې نه یوازې د لرغونې اروا پېژندنې له پاره بلکې د فزیولوژی او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغیزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې ، تر کوم (نژاد) ، حیواني اړخ پورې هغه ، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نورې مسایل د هغه وخت د اروا پوهانو ونکو په اغیز او خوږید و (انشعابات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د انګېزې په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سره یې ، په اروا پوهنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ور زیات شوه.

بله برخه د علم ، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېرې په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو وختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پېرۍ خاصیتونو کې او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس ډېر سمه شو. په عامه توګه د دې پېرۍ رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول ، یوې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو ، معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو د دوهمې ډلې به زیار ایست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لومړي دول جوړ نه کې ، ذهني اختلال کشف شوی و. خو په هغه نه شو کولای

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيو کې تعميم او اثبات کړي په
همدې طريقې سره به د بدني علتونو پلټونې يا نې بې له کوم علمي دليله
يې د ول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسايلو او طريقو پيدا کيدل ورو، ورو د دې لامل شو
چې د ارواپوهنې او فلسفې ترمنځ ارتباط يو د بل سره وشليږي، او
په منطقي توګه وتوانيدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا
فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغيان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د
علمي طريقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معيارونو اندازه
د نظريو او تيوريکي مسلو په پرتله بيخي ډير وو. د بېلګې په توګه
لرغونو ارواپيژندونکو به د زده کړې په هکله يوازې د حافظې
په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله.
خو نويو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټينګار کاوه.

د نويو ارواپيژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعريف
هماغه پخواني تعريف يا نې « د ذهن ښيارۍ يا شعور » ول، اما عملاً به
يې قدرتونه، توانونه، لياقت او مهارتونه د ذهن بنيادي د مختلفو
حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وينا نويو ار
واپيژندونکو په نظري لحاظ په تحليلي ارواپوهنې چې د کيميا
له علم څخه يې الهام ترلاسه کړی وو عقيده درلوده چې پېچلي
او مرکب افکار او عواطف يې د ساده او بسيطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدايي اولومړنيو حسونو ترکیب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هيروول او پاملرنه يې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا صالت تداعي سره ونښلو، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول او د څېړنو د نويو طريقو ترمنځ پيدا شو. نو د نويو اروا پوهانو دونکو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د ارواپوهنې د اساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعنې هوښياري د ارواپوهنې د اساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څېړنې د يوازنۍ طريقې ترعنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پېړۍ په لومړي لسيزه کې نويو ارواپوهانو د سلوک موضوع ته چې « ښکاره شعور » پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه ارواپوهان چې د روان کاوي پلويان وو نو د « پټ يا ناپېژندلي شعور » څېړنې او مطالعې ته يې د « ښکاره شعور » څخه ډېر اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د ارواپوهنې اصلي او ژوره څېړنه بايد د شعور په دې ناپېژندلې برخه کې سرته ورسېږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1- Introspection.

مطلق اصل، د زده کړې د نظریې او تیوری له پاره ارزښت لري که نه په دې عقیده وو چې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په مقابل کې چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پېچلو عکس العملونو، پېژانده، دا انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا ګلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا نې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږ کال و... او یا به سبا او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵)

مختلفه او متضاده خو دې فرضیې ترڅېړنې او ازمایښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضیو قوت او ناتواني یو ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا اروا پوهنې د بیلابیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوونځيو د ارزښت په هکله به ګران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي

دا ځکه چې د ډیره روحي ښوونځي اهداف به په ډېرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروايي ښوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه ګټې او یا بې ګټې توب په مثبتو او یا د زمانه کې ترخېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. تر څو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی [1]

په ښي اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې وروستیو کلونو کې د لا جمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري اروا پېژندنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلا بېل شکلونه لکه د نومونو یادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د یوې معما د زده کړې طریقه، د ښه یا بد عادت زده کول، د یوې قیافې یا صحنې خیره حافظې ته سپارل او یا د مغې بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شي نورې ورته مسئلې د ډېرې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي.

خو د حیرانتیا ځای دی چې د اروا پوهنې په لرغونو کتابو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هیڅ فصل نه دی راغلی. لا ویلیام جیمز [2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې یې د «اروا پوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده.

1- Associationism. 2. James. W.

لرغونو ارواپېژندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو مو   او ځينو نورو چې مخکې يې زده کړې وې، ډېر بيانات او شرحه ورکړېده. خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه وه پېل کړې. دوی د زده کړې د عمليې په هکله، کلي فرضيه دلته چې هغه د تداعي فرضيه وه. خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او منطق د زده کړې عمليه نه وه، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد راوړلو او تفکر ته پام نه کوله.

لرغونو ارواپېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې افکار څنګه له جريان او تشکيل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم يو پر بل پسې راځي، نو ځکه نومړي افکار يو له بل سره يو ځای او تړلي دي. دا د ارواپوهنې د تداعي د اصالت سنوونځۍ چې د انګليسي ارواپوهنې يو زوړ سنوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی سنوونځی

ځينې ارواپې يا نفسي پديدې يا مسلې يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کوي چې د يوې حادثې پيدا کېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را يادوي يا دغې حادثې ته تداعي يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني وايي.

د دې ښونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو.

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې يده، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي.

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد ب ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ وايي چې: د ا رابطه به يا د شباهت. تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې او دې ته تداعي وايي. د بيلگې په توگه که يو څوک ووسي او د هغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا د دېر سره ورته دي، يا په کلي توگه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موپخوا سره يوځای ليدلي دي. دې د رې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښونځي انگليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين» ويل. او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د «مجاورت قانون» نوم ورکړ اېښی دی.

د اصالت تداعي د ښونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د تولو افکارو، اصل او منشأ «احساس» بولي. داځکه چې د ده په گروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکيږي خو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د ړخو یا حسي د ستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څو چې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلې یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ځوانۍ دا سي تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري به دانسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریان او توافقا یا ویې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا روانې مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته منلي دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والي تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»(1) نوم پرې ږدي.

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند ه یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نور امواج ، د صوت ارتعاشات ...) ووایي ، تاثیر کوي . دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته د ارګانیزم داخل ته نقل کوي . څرګنده چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي . د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي ، څو په پوره توګه له منځه ولاړ شي . په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی . په دې ترتیب څرګنده چې د تصویرونو توان له انګیزو څخه اوږد او دوام مدار دی . نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړي . په دې ترتیب سره هابس تول ارواپي مسایل ، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت ، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي . اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي . خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې د خارج ، څخه نقل نه کوي ، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي . دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یو جسم ته ورنږدې کوي او یا له یو جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي . د بیلګې په دول مینه د حرکت لومړی مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والی سبب ګرځي او په نړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې دلري والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، نکه د ډوډۍ اشتها) ذاتي او فطري دي ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زده کړې د ارواپې روزنې ای ذهني ورزش[2] له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا تعلیمي لید کیږي چې یې شاني طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په دول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه نوي فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومونډ د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه خلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو تصوراتو[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي یې د افکارو د پیوستون عامل باله .
د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب . د افکارو ترکیب یې له بلې خوا
د ذهن یو فعالیت دی . چې په دارواني کیمیا « هم یاد یږي او وروسته
د اروايي پیدايښت[1] د نظریې سبب وګرځید .

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نو جان لاک په یو ډول
داخلي حواسو هم عقیده درلوده ، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات
پیدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو . خو ذهني
دستګاه سربیره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود ، داتوان
یې هم درلود چې هغه وپیژني ، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي . یعنې
کولای شي چې د مجاورت ، مشابهت یا ورته والی او تضاد له طریقه
افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي .

د لاک افکار او اثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي
ورزش یا ذهني د سپلین څخه ، د عادت پیدا کولو طریقې ته تغیر ومومي
د لاک افکارو ، اروا پیژندونکو ته نوې لارې پرانستله او د دې
سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي . د ښوونې او
روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکي
د کوچنیانو د ارواء معماران او جوړونکي دی . اصلي ذنده یې د پرو
ګرامونو جوړول او اجرا ده . ښوونځی او ښوونکي به عادتونه پیدا
کړي .

---

(1) apperception .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوي نکرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکي و. تر اوه لسمې پیړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعني اروايي ورزش او ډسپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پیړۍ تر پایه پورې دوام درلود.

د اصالت تداعي روښتي ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه:

هربارت[1] د سپینې لوحې د نظریې سره د ټراو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرح شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کیښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظر یې وړاندې کړې. او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس درلود. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې د انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواپوهنې ته د «ذهن کیمیا»[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د ارواپوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروایي حالتونو کې[2] مطالعه ارزوله. ده په لکه یو کیمیا دان غوندې د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بناکړله.

د هربارت د ارواپوهنې طرفداران د اروايي حالتونو ارواپوهنه یو اصیل او مسلم حقیقت بولي چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

اروايي حالتونه، د اروايي فعالیتونو بیان یې عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا یښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت د رک یا پیدا یښت مرحې چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د اروايي حالتونو تمرکز دی. په واقعیت کې د نویو اروايي حالتونو دیروالی یا جذب په تیرو اروايي حالتونو، د اروايي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه دیګ ته ته چې په او بو کې لامبو وهي او د یو

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه یې په اوبو کې پټه وي . د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري . هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي ، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي . هر نوی احساس هم له پخوا نه د تجربې څخه په کلي توګه بې مفهومه وي .

هربارت ، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور ، تحت الشعور او د شعور د سرحد ، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي . هره خاطره یا تأثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي . نو هر وخت خپل ځای بدلوي . په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي .

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څیني د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي . د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تیرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي . هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې ، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پوله پسې د روښانه شعور وجدان کې داخل شي نو بیا وروسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي . هربارت د دې تجربې له کبله ، د تکرار ، تمرین ، په اصل یوه شی او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څیزونه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لومړني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي .

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې :

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړنه هم په هغه کې شامله ده . ۳- ادراکي مرحله .

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د بیلابیلو ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي .

د هربارت د پیدایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي . په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده .

د هربارت د پلمیانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي . ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او ښان ګاړي ولري د کتنې او مشاهدې له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړای شي . د ښوونکي هوځه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري .

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړوندې مرحلې وجود لري، چې یو ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور وي چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالبو وړاندېن. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم

۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او پټه نا شعوري یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو څېړونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دي چې لومړی د لامبو وهونکو لمباهو لکه بالونو، د اوبو پوقانو، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندېن: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکله د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیماب په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجزیه: که ښوونکی دوه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکي وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هتونه وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې يو له بل سره اړيکې پيدا کوي . د تېرو او طبيعي ورته والي له کبله يو له بل سره پيوند پيدا کوي .

۴ ـ تعميم : په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي .

۵ ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د ډېرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسبرو ځلو مربوط دي ، کارول کيږي . د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسيدلی شي . سربېره پر دې ممکنه ده له زده کوونکو وغوښتل شي چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي . يا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شی په معين معاياتو کې لاسبرو ځلی شي او که نه ؟

د هربارت پلويان زيار باسي چې نوموړې مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي .

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي اروا پېژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښ وپېژندل شي .

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت ، ساختارګرايي سبروکی[3] او حواسي د باطني يا نفسي طريقې[4] د راټولولو او منځته راتلو

(1) wandt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې حافظه له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع ده بې له دې څخه د پاندې بدلي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ونکي پوهه او معلومات پراخېږي، نو باید څه د علمي تداعي ګرایانو څخه وګڼل شي او له بلې خوا د څه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرا یانو په قطار کې وشمېرو.

دابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړ. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله. دې کتاب د تجربتي جنبې شربیه د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم ترڅېړنې لاندې ونیوله. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سرعت سره وکان درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته پوره پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د نظريې پلويان لومړی تر څه دې ته پاملرنه کوي چې د تداعي عمليه څنګه تشکيليږي او بيا د تداعي ثبات او مقاومت د په ياد ساتلو له طريقه اندازه کوي. د دې تر څه افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلويان به د تداعي د پايلو او اغېزو له مخې ځنبتل چې د قضيې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلويان به د ښکاره لاملونو له مخې ځنبتل چې د قضيې اغېزې او پايلې تر څېړنې لاندې ونيسي. ښکاره ده چې وروستۍ يا نوې طريقه بشپړه او باوري طريقه ده، يانې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابينګهوس تجربې طريقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي يا بصري حافظه او نور...

په ملوو نيا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت يا ناتوانۍ له پلوه يو له بل سره متفاوت ته وي. اوس نو به کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نومړي د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونيول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې يا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس يا شل مانالرونکي يا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانيې وخت ورکړل کيږي، بيا د وروستۍ اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانيې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې يې چې په حافظه کې پاتې دي، له ياده ووايي. د دې ازمېښت پايله

باید د هغو عبدولمو چې د دوی د څه سره همغږي زده کړه کړو د از
مېنې د پایله څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او بیا تله
شي څو په دې پوه شي چې د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په دې ازموینه کې دا لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یوه، خوله، کرکه، اوبه، پنځوسکی، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بڼ
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جزء د دغو اصطلاحګانو کیدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ښانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکړای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې نن هغه ټول پېژني، رسم کړ.

د «هیبرولو منحني» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقو څخه کار اخستل کیږي او د ډیرو نورو په زړه پورې روښونو یا طریقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شویدي. د دې اروا پېژندونکي په عقیده د زده کوونکي چې د تداعي موضوع بیانوي د مجاورت له طریقه توجیه کوي، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. مغه څوک چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیولو سره، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه اخلي او استفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي مرحله دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له وخت څخه بیا د بیرته وړاندې کولو تر وخته یعنې یوه زماني واټن، د متحول یا متغیر شرط په عنوان انتخابېده، بیا د دغه شرط تغیر او ارتباط د زده کړې په مقدار ازمایښت کېده، پایله وښوده کله چې موضوع ژر زده شوه، هغه ژر له یاده وتله بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژوروالی یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څو مره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل شي پایله یا مرحله یې داوي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل میخ ته د ورځې اروایي فعالیت باید ونه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتیا (سرعت) د هغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دینې پاتې شي ډیر لږ وي .

د شپیتو کلونو په وروستیو کې ارواپیژندونکو د اتجربې، د هیریدو
د ماهیت پوهیدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

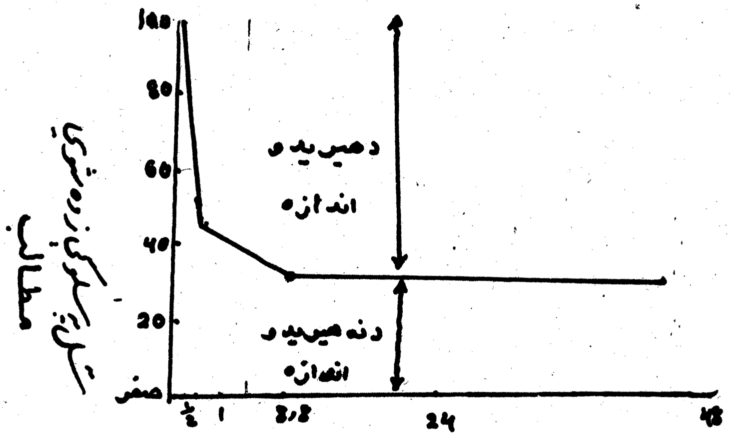

د ګړیو شمیر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هیریدو
په شکله دا منحني د یاد ساتلو او هیریدو د اړیکې ښه مثال دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت تداعي نوی
ښوونځی

د پاولوف (1)، تارندایک او نورو ارواپوهانو تجربو او ازماېښتونو وښودله چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک لکه هربارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې یې فیزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندینو محرکاتو په پرتله ډېر دي. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت» (۳) تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلې لارې (۴) یا معما امېزه جعبې (۵) او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem bokes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څخه کار اخستل . تارندایک به هغه ژوي چې ازمایښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د وتو لارو پای به تړلې وو او یوازې یوه لار به د خوراړه رسیدو ته خلاصه وه، خوشې ((ایله)) کړه، وږی حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ورورسته د زیار ایستلو پیدا کړه، تشویقیده. د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پرېښودل کېده چې څو ځلې حیلو او طرح سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څارۀ او هغه وخت یې چې د ځل لومړی بریالیتوب له پاره لګولی وټیټیداوه، بیا به یې هغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغییرات او زماني کموالی، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ، د ستونزې په حل کې، د ((زده کړې منحني)) ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارندایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان په تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د سعې یا بدو پایلو پر اساس ((حذف)) یا ((انتخاب)) وي او بیا هغه د ((اثر قانون))[1] یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: ((هر عمل چې په پوره توګه موقعیت کې د رضایت او خوښۍ سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کیږي.

یاني هر وخت چې

(1) Thorndike law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي ، د یې احتمال لږ دی چې هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی و ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ټاکلي موقعیت کې د ناراحتۍ سبب شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، د یې لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله « هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي » هرڅومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډیر د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هرڅومره چې د نورو ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي . دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي ده چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یا نې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ډېرو د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښت کې لوړو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو انعامونه ورکول کیدې چې

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب
سره تړلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده «صحیح دی»
او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده «غلط دی»
یانې په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دغې ازموینو
پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډېر مثبت و. تارندایک
د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته
د توبیخ په پرتله ډېر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ
حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي
اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي
او صحیح ځواب پیدا کړي. څو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي
او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت
سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کېدل، په اتفاقي ډول
پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه
پلوي کاوه او یا هغسې چې د ده څخه وه ووایي «د اړیکو او مناسبت»[1]
فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ټولې تداعي ګانې د
انګېزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني
تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت
کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

---

(1) Connection.

انسان د ځینو ژونو په لرلو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکي او ارتباطي سیستمونه پېنګولای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن(1) داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د محیطي موقعیتونو سره چې مخ کیږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي آزمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سرته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کال ورځنیو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لارو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خولې د ځواب ترشحات لاندې تولیدیږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

پاولوف په دې ازمایښت کې ولیدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بیا تر دې چې خواړه ورته ورسیږي، عملاً پیل کیږي. په دې ډول چې: یوازې د خوړو د ظرف لیدل، یا ننوتل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، یا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب گرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجودیت د سپي په خوله کې یوه طبیعي انگېزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي لیدل یا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبیعي انگېزه نه شي حسابېدی. د هغه خبرگون یا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او یا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کوي د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په تېرگه د خوړو د لوښي او یا د پښو اواز د سپي لپاره یوه علامه[1] نښه یا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علایمو او نښو موجودیت په هر موقعیت کې د حیوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د هغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروایي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروایي ترشح د فرضیا ترڅنګه د هغه فزیولوژیکي فرضیاتو ډېر

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه دېلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس(1) اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انګیزه(2) وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس یو زده شوی ځواب او ځواب ته غیر شرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت(3) هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. بېد دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانې د شرطي ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولونو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلس ادوارد سپیرمن(4) انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پېژنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېژندنې ستون او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه څېله دا اروا پېژندنې د هغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې افکارو او مرضیاتو کې ټکه د ذکاوت پیدا کېدل، د نوي معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل پورې خواته پېښې او عملاً بیانې له حافظې سره سم وکارول شي.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Rainforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارواپوهنې پلویان هم د تداعي د سنبوونې پر پلویانو داسې انتقاد نه لري. او ویلای شو چې دگشتالت د ارواپوهنې تر خدمت د اصالت تداعي سنبوونې لپاره عمده دی چې د دوی د هغه خلای ډکوي. په هر صورت د تجربي تداعي ارواپوهنې د دې سنبوونې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمت نه سرته رسولی دی. د بېلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په مکله د زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم، څېړنه د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شوېو ځوابونو د غبرګونونو،، انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته، او داسې نور.

هیلګارډ(۱)، رابنسون(۲)، ووډورث(۳) او همداسې نور شمېر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابېدای شي. ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کېدای. د تداعي سنبوونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده خو د اصالت سلوک سنبوونې کاملاً ځانګړی بحث او تعریف لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest .R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی (۱)

ویلهیلم وونټ (۲) الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژانده او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په ازمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونټ په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: « د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونټ درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړې «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم غوره کړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بشپړه تجربې چې په نسبتاً سره د ارواپوهنې په برخه ده شامله شوې، دا ځکه نفسي چې موږ پر خپلو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه او خبر یو.

---

(1) Structuralism

(2) wilhalm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور(1) ووایه او د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته وونت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «آګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود آګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. او بې شعوره، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې ډول د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې ځرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیر ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم(2) په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خوا ته یا د رفلکس(3) په شکل ځرګند شي، لکه د ارګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغیزو په مقابل کې او یا د غریزې(4) په شکل چې یې ډول، ناخود آګاه او ابتدایي ځرګندونې شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.

(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې د واړو برخو یانې داخلي او بهرني تجربه
شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو هماغسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روش سره ورته والی پیدا کړ.

وونټ عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تیرې خاطرې، هیجانات، احساسات، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې یوه تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې وونټ د شعور د عناصرو په شکله سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي ډلو یې ویشلو. لومړي هغه احساسونه دي چې داسې بېرنیو چې موږ ته له بهرنۍ راځي یانې تحریکونه زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. د ساده او لومړني احساسونو څخه لږ ښکاره چې حواسو سره شراکت لري، یې شرحه کړې دي. لکه د رنګ ترلیدل. د تیغ اوریدل، د مثلث شکل حلقې احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژندونکو د دې عوامل په ټینګه توګه تړلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دا هم بیان کړي چې څنګه منځ ته راوړي او یا څنګه ښیان ونیو.

دا لومړي احساس نه دي او د پېښندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سیستم پلې یان دي، په دې خاطر ډېر مهم دی چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هر چا منلي وو. خو وونت د وه جهې نور هم پر هغو ور زیاته کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارې راښتی، او بله جهه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بیلا بیلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوې حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بیلا بیلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې ده. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونت هدف په دې حالاتو کې دا دی، څرګنده شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي او په بل

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

عبارت د وونټ په عقیده د انسان د اعمالو شمېر او را پېښېدنه نه ده،
بلکه د ورسنیانه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پېښېدنې مدف او منظور دی.
«د نفساني منتجه یا د ترکیب اصل»، یو له هغو په زړه پورې قوانینو څخه دی
چې وونټ یې وړاندې کړی دی. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
«د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو
نکو اجزاو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت
ندای د سږو ونیځې په تعلیماتو کې له وونټه تر مخه او د ګشتالت په اروا پوهنه
کې وروسته له وونټه هم پیدا کړو. وړ دورث د ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې سږو ونیځې ملیانو د اروا پېښې
هغې موضوع شعور یا د خود اګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې[2] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل
شوی دی. دا ټول چارې د داخلي اصولو یا روښو له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براد فورد تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د وونټ سره په څېړنو
بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brodford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرنل په پوهنتون کې د عمر تر پايه په اروايي څېړنو بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو اصــول

د المان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي اروا پوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونټ اووه (۷)، تنو زده کوونکو زیار وویست چې په امریکا کې د اروايي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې د کرنل د پوهنتون د اروا پوهنې د لابراتوار مسوولیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونټ د اروا پوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د اروا پوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب جوړونکي اصطلاګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاګانو طرحې او په دې وخت کې د تیچنر له خوا چندان تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بېخي اړه نه لري. ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کیدای شي چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کیدای

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوچې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي)، او هم د دندو علم (فیزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اسبکارو کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي ، ولې دا سې بنکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څیړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي نو د یو سبب نه کیږي او د دوی تر منځه د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا اروا پېژندونکي د دې جریانونو ته د شعور یا وجدان یا ذهن بنیا ریکه جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلیږي . دا د یوه عامله لري یې یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی. ورو سته له دې دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخځه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بېلګې په توګه د غږ په مکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ورمقدموخځه په مغز کې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د هغو په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۳- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضوره په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تېرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۴- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. د انفعالاتو د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غوسه، او خواشینه په اثر ځرګندیږي.

د کلاسیکې اروا پېژندنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا دیر ساده سیستم دی او د یې پېچلې نفساني مسئلې له پرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل و انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پېچلې حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني چارو صراحت او اهمیت د هغو د تشخیص تر اوبد لو پورې دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ویشل کیږي. چې ځینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته‌ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د څېړنو عمومي طرز یوه او لار، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې یوه ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر ولري، خو په اصل کې دا د ټولو طریقې برخه ده.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې ځای نیونکی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده.

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً ستونزې پېښې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ازمېښت موضوع چې امریکایانو ته یې ډېره نیوه پورته او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره یې کارېده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیرطبیعي ځانګړنو ارواپوهنې ته یې پام ونه کړ. لومړي د تارندایک او کاتل ځینو څخه یې ستونزې پېښې کړې او سلوکي ښوونځي ورځې یې سطحي وګڼله.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې‌خبرۍ له کبله یې د دغې دستګا په فیزیولوژیکې څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ. د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې. همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په د پېروانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دې ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو دېې علاقه ګډه سبب شول. (اراسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي میحطي ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقاید و څخه یې جلا کړه. زیاریې وکیښ چې تجربي طریقې د علم د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نشته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړی د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږه چې علمي اروا پیژندنه به تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

سبنو ونځی

دعمل داصالت[1] نظریه دلومړي ځل لپاره په 1896 کال کې دجان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه . دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې دڅیړنو» په مجله کې لیکل شوې وه ، « زده کړه » په ذروي ، اتمي ، شکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه ، او دالې هم سبکاره او تصریح کړه چې زده کړه پرانزې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي . بلکې زده کوونکی او یا ماشوم دکل په توګه اهمیت لري ، نه پرانزې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې .

دعمل داصالت نظریه څخه تردې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود . دنفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندله شوې وه . د دغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د تاکلو څخه داو چې دعمل داصالت د اروا

(1) Functionalism . (2) Dewey John.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض ځواب هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړې.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د پیلو څېړنو او ضمیمو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده لنډه که په خلاص لاس یې د ارواپېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وو دورث[4]، او وارد رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان دیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکې کې یو از یې د دوی کسانو ښوونې به په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په ۱۹۰۶ کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن پر ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویان ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بولي او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له:

حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بیا سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د اجرمنتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ وګورو شي چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړي نو باور کولای شو چې د اروا پوهنې او زده کړې په کم وکیف پورې اړه لري او د هغه اصول هم زده کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. ځکه چې د انګل د- پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د وا- قعیت او عملي پایلو سره معلومېږي.

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعیینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروايي فعالیتونو کې لازمي شمېري همد- اسې انګل په دې عقیده وو چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت مننوونځۍ پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښیي دله . خو ارواپي فعالیتونه او د بیولوژۍ نقش دارواپوهنې د مسلې په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیرې دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د ښلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي . داځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنې د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یوه رشته کې د کسبي او آزمیښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله . خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچنې خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي . په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و ، پاملرنه وکړه :

۱- دانسان زده کړه او سلوک، د شخصي ، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري .

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي .

۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي .

---

[1] Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او زده کړې لپاره یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لوري ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژۍ پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. تروپیزم(1) یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګریوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي) پر بنسیاد

(1) Tropism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصېږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي یوازې یې توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل ، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پر مختللی او مهم ګڼي .

د جوړښت د اصل پلویان ، خصوصاً تیچنر ، د غریزې کارندوی رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي . خو د عمل د اصالت پلویان ، هغه رده وي ، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یې ساکن[2] عامل شمېري او په مقابل کې یې ، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ځیرونکی عامل په سلوک ، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په « مقدمه د اروا پوهنې[3] » کې څرګندوي چې « د انسان یوه پله یا ځیني غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي ». په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کیږي . په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړه . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خلاص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان دیوي د څیړنې طریقه :

جان دیوي د عمل د اصالت بنسټګړی یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان دیوي د دې بنسټګړي د نظر پر بنسټ اپیزم د ونډه غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان دیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی . هرحس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف)، سبب شي، نوځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې کړي . بهرامي (۱۳۴۸ ، ۴۶).

اوس نو دا روښانه شوه چې د جان دیوي له نظره "د فرد انطباق له چاپیریال سره" دی . د دې بنسټګړي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په تشکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي ، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول شي په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څیړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سرلاری دی چې د لوی مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم برداران څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم نفس او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوونکي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفانو او د علم او ادب مشرانو په دوه برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هغې علمي رښتې د رشد په لومړۍ مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي . خو وروسته مرحله چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځان ته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې متخصصان لومړی حقیقت پسې ګرځیدل او ډیرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډیرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څیړنې او تتبع مشتاق وو.

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پیژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بیزاره و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه و نه کړه.

د شلمې پیړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زیږون ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپیریال په هغه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په هغه وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نویو څیړنو او مطالعو مرکز وګرځید

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې ورپاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربیره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه ترڅیړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د فلسفې پیړکه د پای او د شلمې پیړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغیزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفي بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په ښه توګه ځیړل شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تولنیز اړخ ډیر مهم شمیري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې ورده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سبب ګڼي. شمیري د همدې اصولو او نظریې پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچنیو یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړه کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې دا دوه خوځښتونه د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته ژوندیان باسي چې د چاپېریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. ددې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډیره اهمیت ورکوي.

دانسان د ذهن توجیه او تحلیل اشتقاقي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او دهغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. ددې لپاره چې اروا پرهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني حیاتو له حریم څخه بهر شي او اړیکي یې د ټولنیز مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود داتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلي جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې محیط کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې سنوونځي تر ټولو دېځوانۍ کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي: لومړی تر ټولو یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان تکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پېژندنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لیږون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني حال و پلتي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او پاکونکي عوامل پېژني او وايي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندی موجود سره چاپېریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنت د ښوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګلیسي تیچنر د ذهن د محتویا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله ، چې کاملاً یې د نفساني چارو په هکله ، ستاتیک[1] بحثونو ته کش کړل ، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن یا شعور دینامیکه[2] برخه یې هیر کړله او له څیړنې څخه یې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جریان باید د ذهن د ترکیبوونکو عناصرو په منظور ونه څیړل شي . بلکې څیړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جریان عملي پایله څه ده ؟

د شیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلویان د نفساني چارو د جریان د عملي پایلو په هکله زیات باور چې اروایي چارې په طبیعي او رښتیني قالب کې وپلټي ، خو د کلا سیک ښوونځي پلویان چې د محض اوري النفسه علم پلویان دي ، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي . او ذهنه یوازې د څیړنې او مطالعې موضوع ګرځوي .

دا دوه فکري ډلې علم یوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره دي دوه ښوونځیو ښکاره او بارز توپیرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني یا رواني چارو جریان په طبیعت یا ټولنه کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه ورڅخه اخستلی شو ؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره واو ګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوحان دیوی چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه وروستی پوښتنې لورته ځیرؤ او تربیتي چارې یې دارواپوهنې پر اصولو کې پلټل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو .

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ټ وند موجود او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوی د بدن او ذهن دا یکي ترمنځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي . د دیوی په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا د ثو په ځیر یو له بل څخه نه بېږني .

د جان دیوی په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي ډول د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ دلوړې ګل لپاره اعلام کړه چې دانسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې دشخص انکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او پوهې اکتساب یوازې دتجربې له لارې حاصلیدای او بس . داسې قبلونې د دیوي په ویره اثار کې لیدل کیږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي نه یوازې خوا ځکه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او دهغو پرځنګ الي خبروي دهغو زده کړه او پرمه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطرجان دیوي «انسان تمخلوق دعادت وایي نه دعقل».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلاکولای . دا نو البته نه هدف نه ته ځي وی او پایلې ترې لاسه نه راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز[1] یو جامع الپوهنو څیړونکی هر وخت په زړه کښې څېړنه او تتبع یو بخت و . د ۱۸۴۲ کال کې وزیږېداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو .
نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هارورد په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده فلسفي شرحه د ده فتوحات صیقلوي . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دیني کړوا طفو د ده د مادي فلسفې اړخ تحلیل یداوه . همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگماتیسم[2] ښوونځي یې رامنځته کړ .
د ویلیام جیمز د پراگماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دغې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :
(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکه د ګټې په ترازو سنجوي .
(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارګاد (:)
ویلیام جیمز د تجربتي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه مني .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورګلیبر خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دى وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي: «د اګانیزم بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ویلیام جیمز په عقیده اروا پوهه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي. عادت داسې توجیه کوي: «د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه برابروي».

ویلیام جیمز د اروا پوهنې موضوع داسې بیانوي: «اروا پوهنه د نفسي د روانې ژوند علم دی، چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي».

د ویلیام جیمز په عقیده پدیده، د اروا پوهنې موضوع، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن - مخصوصاً د مغز د دستګاه پورې اړه لري. د هغه له نظره د بدن دستګاه، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د اروا پوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي. او س نو ویلیام جیمز اروا پوهنه د علم الحیات (بیولوژي)، له دې څخه وینو او شعور د هغې مرکزي مسئله شمېري خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني. ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهي د جریان په هکله وايي: د شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري یا یې هر فکر د ذهن دي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې د وه کرته له نظره تیریږي په بېرته ځینې پېښې اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړی دی دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خوداګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د غه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کیږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خوداګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خوداګاهۍ جریان متوقف شي ، د هر بیا یې څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خوداګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خوداګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیسي . (ارسته ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې د اروا پوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده، د وحشیانو، اطفالو، حیواناتو او لیونو اروا پوهنه هم په کې داخل دی .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي طریقې پلوی وه. لومړی طریقه چې هغه یادوي «داخلي او باطني» طریقه ده، خو د وونت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي، نو موږ دا یو دول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي اروا پوه پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده. د دې سیستم اروا پوهانو او پلویانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ.

ویلیام جیمز «مقایسوي طریقې» ته په اروا پوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په «باطني او تجربتي طریقو» کې وکاروله، د ژوو، ماشومانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پایلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په اروا پوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . د دې عقیدې لرونکي چې د اروا پوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبیعه عالم پورې اړه لري، نه دی . (پیرته اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په ۱۹۰۳ کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوامریکایي استاد او پوه دی . د ی دسلوکي نظریې منځګړی او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په هغه وخت کې دعمل د اصالت له ښوونځي سره په هغه دول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارانديک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید دفزیک اوکیمیا د علومو پراصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پراساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي دندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګند اوه او په دې عقیده وچې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علوم غونډې ، سلوک ملاک دعمل دي اوله عیني طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید دارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یانې څنګه سلوک چې عیني اړخ نه لري د رواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . دهغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر وهي . واقعاً باید دسلوکي رواپوهنې مکتب وپېژندل شي .

دسلوکي بنسټګړو له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود دخودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداسې دفرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنټرولوونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی .

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه پاتې کېږي چې بیا ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن دانسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نشي او دتخیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal cord.

لکه چې وویل شو، سلوکیانو « داخلي او نفساني طریقه »، او همدا سې شخصي فعل، حال او احساس بې اساسه او ناسم ګڼي. د بېلګې په توګه که دوه اشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې به یې له یو بل څخه پوښتي:

السلام علیکم، څنګه یاست؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم.

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د اروایي معنی له ارزښتونو خالي دی. دا ځکه چې دا ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی که د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسېږي:

السلام علیکم، تاسې خو خوږ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم؟

السلام علیکم، تاسې هم نن ښه او ښه ښکارئ.

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. دوی خلک په لوړ ږغ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي. د هغوی د تفکر غبرګې نښې دي هغوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي. په کوچنیانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسېږي. وروسته چې غټېږي په نجوا او پچ پچ کولو او په پای کې چې لویېږي نو په نامرئي او بې ږغه صورت سرته رسېږي. په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري. شعاري نژاد (۱۳۷۰: ۲۱۱).

واټسن د وراثت سخت مخالف دی، هغه په خپلو آثارو کې د محیط
کارنده رول ته د بې ارزښت ورکوي او د فکري، عقلي شخصیت، اخلاقي
تمایلاتو او عاطفي تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې
یو دروني او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري
بې ارزښته او بې اهمیته بڼه ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او
تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د ذهنیت او نورو تجربي پدیدو زیات د اروا پوهنې په
هکله د «واقعي علم» تر عنوان لاندې لوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی
صرف د شعور کلمه د «روح» پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرونو و
سطی وه وېشتلې ده او نوره څه اهمیت نه لري.

واټسن وايي: «چې د سلوک د اصالت پوهنې، پلویانو په نظر -
اروا پوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي
او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی». هغه وايي چې اوس
د دې وخت رارسېدلی چې اروا پوهنه د شعور موضوع یوې خوا
ته پرېږدي. او ځان پر دې موضوع و نه غولوي. ولې
چې د اروا پوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني
پولي حالاتو څېړنه ده.

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل
د اصالت ښوونځیو ترمنځ تر پېر چندان روښانه نه برېښي ځکه چې
د دواړو ښوونځیو د پلویانو سره وکار د احساس، ادراک، عاطفې، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی خو د سلوک د اصالت پلویانو نور تهقرالي سي ورته کړ او داسي مفاهیمو لکه شعور ، نفساني حالات فکر ، د ذهن محتوا ، اراده ، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او دهغوی په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انګیزه(۱)، ځواب ، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست .

انګیزه هغه داخلي عواملوته وايي چې د یاروني (برانګیختګی) او اضطراب سره تړلی او د فرد سلوک تاکلي هدف ته رهبري کوي . دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه : لوږه ، تنده ، مینه او داسې نور .

واټسن په ۱۹۱۹ کې د ماشو پوهانو او مشاهده کوونکو تر ګزار شاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي . د بیلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم ، حرارت مې لوړ دی او ستړي یم او نور .

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیکنه کې (۱۹۳۶) داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلې دي : ما استفاده وکړه ... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم . ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه ، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډیرې حادثې واقع کیږي چې له بهرڅخه په عیني توګه د مشاهدې وړ نه دي ، خو اوس ټول داسې

---

(۱) *Motive.*

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندې[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ[2] سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په "بالقوه" توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په "پټ سلوک" پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کېدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کار ونډه کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارزې بېلګې دي او داسې ښودل شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربتي اروا پوهنه کې یې بې نظیره او ګټورې پېړۍ. هماغسې چې وړاندې ویل شوي وو چې "د شعور یا خود اګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او ارادي ښتنو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې "سلوک" پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو انګیزو او ځوابو یا غبرګون تجزیه شي چې د یادونې وړ

(1) Overt lehavior (2) Implicit lehavi.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رفلکس[1] وايي. همداسې واټسن وايي، غریزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکیل او ترکیب شویدي ولې غریزي نمونې او طرحې او نظم او ترتیب ارثي ده، خو په عادت کې فرد نوموړې صفتونه په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي وي.

د واټسن په عقیده د سلوک او روزنې د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طریقې لري، چې مشاهده یې له دغو طریقو ده. علمي مشاهدې د وسایلو په مرسته او بې له وسایطو له مرستې امکان لري. ازمېینه یوه عیني طریقه ده چې کېدای شي د روزنې د څېړنې وسیله وګرځي. ولې باید یاد وساتل شي چې ارواپوهې ازمېښتو د ذکاوت انفعالاتو او یا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کاروي کیږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسیله ده. سلوکي ارواپوهنه ازمېینې، د عکس العمل زمانه د محرک[2] په مقابل کې په کار وړي.

محرک هر ډول تغییر ته چې په طبیعي یا خارجي نیرو کې واقع او حسي آخذه فعالیت ته هڅوي، ویل کیږي. لکه نور چې سترګه او یا آواز چې غوږ تحریکوي.

ازمېینې د حافظې د ازمایښت د پاره هم استعمالیږي په دې برخه کې د واټسن یو پلوی ابینګهوس او د هغه ملګرو د ازمېینې په اساس د تداعي تشکیل، حفظ او ضعف طریقې مطالعه او څېړنې لاندې نیولې. د حافظې په هکله تجربې او ازمایښتونه په دې عقیده باندې

---

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د سنړیګي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده وروسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي ارواپوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بیلګې په ډول که څوک ووایي «خفه یم»، نو د دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښې معلومیږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربیره د څیړنې یوه د یره مهمه طریقه د سلوکي ارواپوهانو لپاره د شرطي انعکاس(۱) طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او په اختیا ورکې شوېدی.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې زیینه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړه ګونکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې مهم عبارت دي له: ویرې، غضب او مینه.

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د عادتونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي. خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغو ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتي، غدوي غوټې ، وینې او هډوکي ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداوې ړانیزو او عملي وړتیاوې ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړو لپاره د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکي یې په اساني سره پیدا کیږي .

د دقیقې څیړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوې موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د اروا پوهنې تعریف باید «شعور» نه بلکې د «سلوک» علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه دې ډډه وشي . او پر ځای یې د اسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ته ارزښت ورکول شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - د اړوا پوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵ - د روح، د مفهوم پر ځای منځته تلو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړوند موجوده وې له منځه ځي.

سلوکي اړوا پوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د دستګاوو تمپلونه وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت وړاندې سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا ونډه لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او رابطه یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک څرګندونه په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر (۱) (۱۹۰۴ - ۱۹۹۰) د پنسلوانیا په لیوسبان ګرتې کې وزیږید او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله دوکتورا په اړوا پوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(۱) Burrhus Fredric skinner.

څخه واخست.

سکینر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پیژني نو ځکه د خپلې طریقې او نظریې ته د سکینر وسیله یي سلوک هم ویل کیږي داوپل سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارندایک د ارتباطي او د پاولف او واټسن د سلوکي نظریې یوه نوې څانګه ده.

تارندایک سلوک ارتباطي، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مهم بللي. اما څیړنې یې د انسان په برخه کې، ډیره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څیړنې یې په ژوندي موجوداتو باندې ترسره کړې.

سکینر هم لکه تارندایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرايي طریقه مطالعه کاوه د ارواپوهنې د ده بیان دا وه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنترول وکړي ده خپلې څیړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر لپاره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د ذهني ارواپوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پېښېدو، بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا اصل هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوګه د خپل چاپېریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

هم دا سې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادي سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي د اروا پوهنې متحولین لکه د نورو علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په توګه توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه (عکس العمل) سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: «د چې اس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

چېنلو يې نه شو مجبورولی، رد وي . دی عقيده لري چې د ارواپوهنې د قانون پر اساس او شديد مجبوريت له کبله کولی شو چې اس او بز چېنلوته مجبور کړو . په همدې قياس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبيعي علومو کې مشخص قوانين په لاس راغلي، سکينر- نياباسي چې په ارواپوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه ځرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرايط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لازمو اطلاعاتو د راټولولو له طريقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګوا واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر ځرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دليل دی .

د سکينر په عقيده د انسان له مهمو خصوصيتونو يو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ يې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي . د دې عللونو پېژندنه او تحليل او تجزيه مونږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو .

د سلوک په علمي تحليل او تجزيه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طريقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پايه جوړوي خو د داسې پېښې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې يو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب يې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه بايد وکړو ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکینر ځواب دا دی چې دا سې سلوکونه باید د همغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو . پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره :

د سکینر او اپه همنه د طبیعي جبر[1] پر بنسټ استواره ده . د همغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي .

د بنیادم د بني ادم ، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هر یو ځانګړی علت لري او دا یوازې همغه ډول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي .

سکینر په تاکید سره وایي همغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړیدی . علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی . چې چاپیریال لا د همغه مجبود په بدلون او جوړښت کې چې همغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکینر په عقیده د پوهه او عالم ، تکه بل هر ورګړي غوښتنې محصول د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري . خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

---

(1) *Naturalistic determinism.*

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پوهه د پدیده خط سیر هغې چې طبیعت تعین کړیدی منکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پوهه د طبیعي حیاو جریان او د ژوند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادی ویاړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبږونې په رستاخیز کې د یادونې وړ مرستې کړیدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایینټ کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده و ویل ، هغه کار چې انمایسبت کوونکي کولای شي دا دی چې له پیژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریق قوانین یې چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.

سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلـــقي شـــي ،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وګڼي.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د هغو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي. مختصات په بل شکل څرګند او منعکسه راوړي . دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کېږي.

د سکینر په عقیده تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پېیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژی د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره، سر و کار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګېزې سربېره، ازمایښتونکی د تجربي نورو شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګېزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازمونکي له خوا کنټرولیږي او په یوه څېړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګېزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A)، تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي)، جنبه یا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه - ځواب تړل واحدونه په منځ کې داخل شي. نوی مطلب، منځ ته نوې او ساده معما امېزه جعبې پورې تړلې دی، چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې ازمایښت، منځ ته ظاهري خلا، چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د "ازمایښ و اشتباه" تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله حکم لري چې منځه د واړه سره تړي او یا پیوندوي،

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او د یره چټکه وي خو هیرول(1)، یولټ او بطي رفلکس دی.

له منځه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سرته رسیږي تړلي دي.

دې دوو ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو(2) او عمل کوونکو(3) رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو د ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرډ، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلته څه د ارګانیزم له نظره معلومه انګیزه نه وي، داځکه چې هغه انګیزه نه ګڼل کېږي او هغه نه مشاهده کېږي بیې ځای کې انګیزه د ارګانیزم له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجزیې متحول د حکم لاندې نه راځي. یا نې د ارګانیزم کار پېژندنې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول $R = f(A)$ څخه پېژندل کېږي.

نبکاره ده چې ارګانیزم، انګیزې منځته راوړي، کله چې مږک ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګیزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه را پیدا کېږي، حیوان ته نبکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

داهدایت کوونکې انګیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې مږک وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار ورکولو را وباسي. څو سکینر زیات باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او پېژندنې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې دا ځواب یا نې په میلې فشار، پېژندنې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا داچې دا ځواب، د هغو انګیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه را پیدا شوی، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نمضا یینږي، څه د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسیلې(۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کونکې رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څه محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې د ځان منځ ته په هغه د محیط یا چا پربال حساب نه کړو .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کونکو رفلکسونو څخه جوړ شوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او هیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او هیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکینر داتابیا او قصد نه درلود چې لمړله اروا پوهنه یوازې موږک او جعبې ته محدوده کړي ، که څه هم هغه دا روش د کار د څیړنې لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شي چې د انسان لفظي او شفاهي سلوك هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولي .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورتزبورگ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او دشهرت موجب یې وگرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو تنو ملگرو په مرسته چې کافکا[3] او کهلر[4] نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د گشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د گشتالت څرنگوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رښتې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او دکلي سان مان تصور ته هم گشتالت وایي.

دا نظر چې له یو شي کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاو له کتلې په سنه صورت درک او وپیژنو، نننی فکر نه دی. دا ډول فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ډېرو فیلسوفانو او،
متکلمینو د هغه وخت د نړۍ او کائیناتو د جوړښت او پیژندنې لپاره
بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته یې
ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جوړوونکو توکیو ته. د دوی په مقابل
کې ځیني داسې متکلمین هم وو چې د عالم (نړۍ) درک او پیژندنه یې یوازې
د هغو د اجزاوو او جوړوونکو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړۍ
ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي مخکښان او دوهمې ډلې ته د اصالت
د سلوک د ښوونځي مخکښان ووایو.

په فلسفه پیژندنه کې د ورتیما پرځای دمخه یو پېړه د ګشتالت په
شکله قاطع او صریح نظر څرګند کړی. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و.
ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي
خو اروا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت
سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅېړنې
لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه.
د مثال په توګه څوک درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی
د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شباهت د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط
احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز [1] (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ
د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګړې ښکارندې شته چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره داسې چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغوته مانا او مفهوم
ورو بخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړې او هغوته وحدت
ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوې ښوونځی په آلمان
کې د گشتالتي کیفیت [2] تر عنوان لاندې منځته راغی چې د گشتالت د اروا پوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډیر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهیدل دي چې د مانادار سلوک
سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پیداکولی شو.

د فای پدیده یا ادراک د حرکت:

څرنګه چې د دې څپرکي په پیل کې وویل شو. د گشتالت ښوونځی د ورتهایمر
په عملي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
گشتالت د دیوې ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه
او ښه صورت درک کیږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پوځکتو په

(1) Chistion von Ehrenfels. (2) Gestaltqualitat.

واسطه د زماني فاصلو په تنظيم سره يو عمود او يو منحني خط د سپينې پردې پر مخ اچوه يا يې منعکس کاوه. د ازمايښت په پايله کې څه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډېره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي. خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يوه لحظه يا يو ځل د پردې پر مخ ليدل کېږي. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای څرخېږي او منحني معلومېږي. څرګنده شوه چې درک د حرکت د دفای پديده له دوو خطونو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده. دا پديده په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ وګرځيد. له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د يو شمير فلمونو دي چې سره يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي.

د فاي پديده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو. د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره د تيارې، او روښانه شي بيا د دې رڼا نقطې په دوه ډول ليدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څېله سبا به ګوته د ۲ سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګ لرې ونيسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وينو چې ګوته حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هيڅ حرکت وجود نه لري. دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړيکو او ادراک توضيح کوي د اسنالې د محرک ـ ځواب په اروا پوهنه کې د توجيه او تعبير وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پيدا کوي چې عوامل يې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او ماناي شرايط برابر کړي. هو ادراک پملرمهې سرکې د تصوير[1] او زمينې[2] (ځمکې) سره کلکې اړيکې لري لکه چې په نقاشيکې د ښه تجسم او ښه ښکاره کيدو لپاره تصويرونه يا رسمونه په ښه ميدان او منظره کې تنظيم او رسموي. کافکا يو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار يا پلوی عقيده لري چې ځمکه يا ميدان د تصوير يا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې کانده رول او تاثير لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو يا في تصوير او زمينې نه ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمينه ټول هغه شيزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپير يال جوړوي په بل عبارت زمينه هغه شيان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پاملرنه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورتهایم په عقیده ادراک مغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړي اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت د رنګ کیږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته مغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اپونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یوه سړي وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گشتالت د ښوونځي قوانین

د گشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په گشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاصو طرحو، شکلونو او قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(1) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابيږي او له لاندې قوانینو څخه جوړشویدي

د تعادل ﻫ فراگیري . جامعیت ، قانون .

د گشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(2) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواېي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع ، تل د کمال او شایسته گۍ خواته میلان لري . د دې قانون پر اساس زمونږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت ، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي . د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب ، تقارن ، ساده گي ، تناسب ، استواري ، پایه داري او داسې نور دي .

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون(3) ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په ناهواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ ایږي . په عمدي قیاس ، ناکامه شخص نیاز باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدا شي له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوي ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د ګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون (۱) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نږدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د څانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ږغونه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله د یوه وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځ نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځ فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

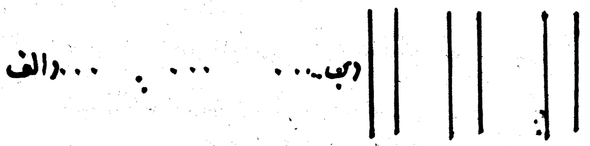

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت(۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګلوګروپونه رامنځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغو کې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

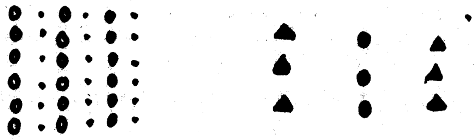

( ) په دې تصویر کې، ټبي څراته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلثونه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون(۲) په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا نا تمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره سبا یې په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. پولسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکړل او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د ناراحتی او خوا شینی اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون(1) په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو په ګډای کید وخوځه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه موږ ته هم ځو نورو شکلونو احساس هم شته دی .

ز د ه کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند، وابوهنه کې زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیړنه کې پخوانۍ نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا مانا کول په څوابو کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو نظرو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده دقیاس[1] په دول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي .

خو که نمونه یا بیگه د زده کړې بنسټ وه، یاني ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرايي[2] طریقه وايي .

دگشتالت په شیوه او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصیرت او د مسألې حل دی . په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسالې ته د کل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او نو موړې مسئله حل کړي . په دې لحاظ باید په زړه ورتیا وویل شي چې زده کړه دگشتالت له نظره ادراک ، بصیرت او د مسئلې حل ته سره تړلې ده .

د ادراک اهمیت په گشتالت کې :

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې دگشتالت ارواپوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړېده ، او عقیده لري چې زده کړه چې له درک څخه نه حاصلیږ او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي . دکل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي .

د دې ارواپوهانو په نظر ، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

---

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په پرندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي . دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا[1] دخپو نوو ازمیښتو دا سې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه ، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتو نو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي ، نارسا ، بې مانا او ډېر وخت نیسي.

دبصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري . ځکه ددوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف ، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې ، د محیطي عواملو څخه ، پیدا کړي ، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي . په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه ، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

دسلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا ددې دوو ترمنځ اړیکو ته ، سلوک ویل کیږي .

---

(1) katona.

د گشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکي نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو د ګشتالت پلویان وايي: داسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورت لوین[1] الماني پوه، ځیرونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه[2] د ګشتالت د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبیتیزم[3] بنسټ مطرح کړه. نسبیت یا نسبي اصل دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي. دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

په دې ترتیب سره روانی واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدایښت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پیژني او د کارولو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول روانی فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولینه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پیدایښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي چاپېریال څخه حاصلوي په داسې چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا، معرفتي جوړښت دژبې د وده، عواطفو، ټولنيزو اړيکو او سلوک په برخه څرګندېږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا[1] يوه کلي نمونه ده چې ټول هغه عوامل چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغېز اچوي او د فرد رواني تړنه منحصره راوړي. په کلي توګه چې فرد او د هغه رواني چاپېريال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپېريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نمادي[2] او عملي[3] (وظيفوي) روابط او اړيکې داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کيږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دين اتکل، او اميد ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکيل شوېده. د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تېر او راتلونکې لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لوين خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) Life space (2) Symbolic (3) functional.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او دهغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځند[1] کل (مجموعه) دی ، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغیز کوي او هر بدلون تولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې ، دکل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي .

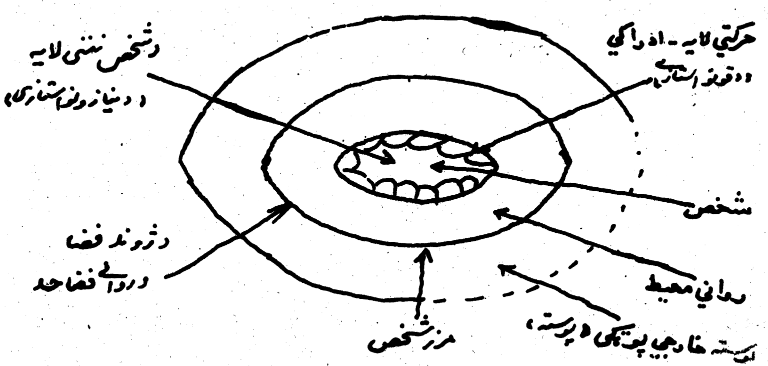

پورته جوړ بنت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته ، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ټاکلې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري ، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ور سره وي .

---

(1) Dynamic . (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له بې شمېر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړې ارزښت لري جوړه شوېده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه مېلمستیاوې، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نوره پوړې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بېزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپېریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغېز کوي د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپېریال او د ژوند د فضا خارجي یې سته ممکنه ده په لوړه نه صند سي تشکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یو رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکرکول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپېریال څخه نه جلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپېریال

رواني چاپېریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپېریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپېریال هر امر او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي .

فزيکي چاپېريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی . اما ټولنيز چاپېريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپېريال يې نيولی دی او په هغه کې نظرونه او ګروهې د يوې ټولنې يا يو ملت شامل دي . که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپېريال د يو ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه د هغوی له رواني محيط سره ښکاره توپير لري . د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپېريال ظاهراً يو ډول ښکاري . ولې د هريوه رواني چاپېريال له يو بل سره توپير لري . په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري . پارسا (۱۳۷۲ : ۳۳۲) .

هرکز وجود حاضر غايب شنيده اي

من در ميان جمع و دلم جاي ديگر است .

"سعدي"

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څیړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سرکې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکې. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د هغو د اروايي جریانونو پر بحث وڅیړو چې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ان ما یینتي طریقې یا لابراتواري کار او هم داسې باطني مطالعه(۱) مناسبه نه ده باید بله طریقه وکارول شي.

فروید عقیده درلوده چې باید د ټولو رواني بې نظمیو او تضادو منبع د شعور په ناخود آګاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل» له طریقې څخه استفاده کوله. فروید د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په مکله او یا د هغو تجاربو په مکله چې دوی درلودې، شرمېدل د صمدي اصل له مخې فروید جنسي تمایلات چې په کلي توګه، میل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فروید دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یا دول، تذکره اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي. د تېرو واقعاتو بیا رایا دول او د ذهني یا شعور په اګاه یا ناخبانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د ان وایي بې نظمیو د خلاصون لپاره، د یوه مبه وسیله ده.

فروید به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمایلات خاطراتو یا حافظې ته راولي، هغه زیار ایسته څو داسې فرصتونه برابر

(1) Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د ډیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید به د بې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور وو چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټولو نښو رعلایمو، څخه استفاده وکړو، هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچنې کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه لښیاو، او اشخاصو ته پام ګرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه دا شیان په ټوله ډګه کې کارنده ونده لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بحرني برخه سره مو بعطوریو او تر یوې اندازې موږ پرخپله وضعه خبروي. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره آګاه برخه کې دي چې په کړو او افکارو ډیره واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهيدلو پاره بايد د دې عواملو ، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي . دا عوامل د ځينو تمايلاتو د شاته ومطو له کبله ، د شخصيت په نا اګاه برخه کې فعاليت کوي او د ډيرو غير عادي سلوکونو ، منشأ او منبع ده د شاته ومطو د توضيح لپاره با د انسان د شخصيت جوړښت د فرويد له نظره مطالعه شي . احمد اردو باري د : ۹۱-۱۹۶ .

د دې بحث پايله داده چې د روانکاوي اساسي عمل دا دی چې په نا روغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخود آګاهۍ څخه منځته راوړي .

ځکه چې نهايي علت د ټولو ناحوالو په تزلزل د شخصيت کې دی چې له ناخود آګاهۍ څخه سرچينه اخلي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هریو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومی[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو دول دول څیړنو او تواندیل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړې.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده، او د تاریخ لرې چې لرغونې زمانې ته وررسیږي. خو ځوان اوان یې په شلمه پیړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هومبل وخت څرګندونې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پیژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي . د همغه په عقیده حیات کل همغه وخت درک کېږي چې فرد ازاد او نه ، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې ، مجموعې په شکل ، د چاپېریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډېر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم » پوره عبارت د همغه ، مقصد په دې مکله څرګند وي. دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت ، واقعیت او قدرت الزام لري .

الپورت ډېر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې « هستي » یا د « وجود اصالت » ، د انسان دڅرند شرایطو ته مانا او ژوره بیا ورکوي او د لومړي ګل لپاره د « بشري اروا پوهنې » د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري اروا پوهنه :

بشري اروا پوهنې د « موجودیت فلسفې » ته په پاملرنې سره ډېرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف ذریځ غوره کې . د دوی په عقیده « د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو »

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پېړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د همغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او همغه یې نا توان ، غیر موثر او صرف ابتدایي و بللو ، د شلمې پېړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول . او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دریمې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیم تباه کړي، او همدا سې دا یې هم په ګوته کړه چې یوازې سلوک ته پاملرنه، او انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا ښکاره تېروتنه او تجاوز، د ټولې اوفعال انسان په انجینیرۍ او طبیعت د تجربې په برته د انسان شخصیت لرغیتوب بل څه نه دي. نو ځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په مطالعه، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک مخه محسوس اړخ مطالعه او څیړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلې اړیکې او ټولنیزه نه شي مشخصولی.

بشري اروا پوهان تجربي څیړنو سره مخالف نه دي، خو دا سې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او نوې او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پېښو ته لکه تجربه، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د دا سې مسئلو څېړنه نوې فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نه لري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري اروا پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته مخه ازاد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د هغې مسوولیت یې په خپله غاړه اخلي. ښوونکی باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه اغېزمنده ګي، همدوستي او خپلواکۍ ته ځانګړې پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال بې له وېرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پرازې همدا طریقې دي چې دافراد و لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او پوهان او تلونکي افراد وروزي او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې داموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د تمامې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي شکوڼ او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار ته دوی یې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نو ځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي.

اوس نو که خپلې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یې تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه(۱) وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. حتی کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول دا دمنه لار ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترۍ او ښه والی تضمینوي.

(۱) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ، 1954 ، ایران .

ارا ستــه ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، موسسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .

سیاسي علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ، شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګليسي اخځلیکونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y: Holt.

(2) Hilgard. E.R. and Brown. G.H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newyork. MCGraw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R.S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بڼو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او خپرنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکټر مالتي وان بلومردر
۱٦. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

Schools of Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library